

ד"ר י. אנגל / בית-הספר שבארץ בספרות הרבנית

אמר דעת - מכללת ברען

פעולותיו של ל. א. פראנקל בירושלים לא עשו רושם בחו"ל במרה גדולה, והטעם פשוט מאד: פראנקל לא בקש עזרה למפעלו בחו"ל ולא פנה בקול קורא, (קול מבשר) שלו נועד ביחוד ליהודי ירושלים) ולא הסביר את נחיצות הענין, שהיה עסוק בו. מלבד זה לא היה מנהיג ולא היה ידוע לאיש בעל מעשים ומחדש. התיחסו אליו כאל משורר וסופר, ולפיכך נתעוררו כנגדו הדעות, רק כאשר הופיע ספרו הידוע "Nach Jerusalem".

מבין דברי מתנגדיו כדאי להביא קטעים אחדים מן הירחון "ישורון"², שהוציא בזמנו ר' שמשון רפאל הירש ז"ל:

"בתשוקה גדולה פתחנו את הספר, שמתוכו קיינו לקבל ידיעות ע"א ארצנו ועל אודות 'התפקיד האומי', שקבל עליו המחבר למלא שם, לוינו את המחבר לקורפו וליון... להרי הלבנון ולבעל-בק, ולאחרונה באנו בחברתו לירושלים, אך במרם שנציג את רגלינו על ארמת ארץ-ישראל אנו מקשיבים להשתפכות נפשו של המחבר, לסען נדעו: מה שנהפך לערמת עפר לא יקום מחדש; ביה"ק שכירושלים עם קרבנותיו מאדמים מרם לא יבנה מחדש, לא יעמוד עוד כהן לאורים ותומים ולא מלך אשר יבנה את, ארמונו מעצי ארזים... עם ישראל מלא את תפקידו בארץ הזאת. קללת העם, להיות עם נודד בגוים, היתה לו לכרכה. העם ממלא תפקיד של שליהות, מפיץ את רעיון האנושיות".

"אנחנו יודעים, איפוא, את המחבר: צחוק הוא להאמין בנאולת ישראל, תמימות מאין דוגמא להאמין בכואת המשיח, לשוא התפללנו במשך דורות ויוכלות לכנין ארצנו ולכבין ביהמ"ק. ביהמ"ק של צאוס וביהמ"ק בירושלים שניהם חרבים ולעולם לא יקומו ממשאותיהם ולא יבנו שוב."

Jeschurun, Ein Monatsblatt zur Förderung jüdischen Geistes und jüdischen Lebens in Haus, Gemeinde und Schule, Frankfurt aM. בחרגוס

המלחמה בעד ההשכלה וכנגדה התנהלה בארץ-ישראל ביתר מרירות מאשר בכל תפוצות ישראל. בפעם הראשונה פרצה בכל תקפה בשנת תרמ"ז (1856)¹ בבוא לודוויג אוגוסט פראנקל לירושלים כציר שלוח מטעם האלמנה פון למל, שהקציבה סך 55,000 זהובים ליסוד בית-ספר ובית מחסה לילדים עניים, ובפעם השניה בשנת 1874, עם בואו של גרץ לארץ-ישראל ולרגלי התזכיר שחבר בשוכו לחו"ל, שבו הציג שורה שלמה של תיקונים, ובין השאר גם דבר סדור עניני החנוך בארץ-ישראל עפ"י דוגמת החנוך שבארצות המערב. אבל בה בשעה שהמלחמה כנגד פעולותיו של פראנקל הצטמצמה בעיקר בירושלים, והר קולה בחו"ל קלוש היה בערך, הנה נמשה המלחמה כנגד הצעותיו של גרץ ור' עזריאל הילדסהיימר, שהסכים לתיקונים המוצעים על-ידו, גם בחו"ל.

מלחמה זו מענינת מכמה בחינות והיא עשויה לשמש אספקלריה, שסתוכה תהא נשקפת לנו דמות-דיוקנו של הרוח - ומן הראוי יהיה, איפוא, למסור בזה את תמצית התקפותיהם של אחרים מגדולי היהדות על חנוכת יסוד ביה"ס בארץ-ישראל, הן לחיוב והן לשלילה, וישמשו גם הן חומר חשוב לתולדות החנוך בארץ-ישראל.

1) החרם הראשון על ביה"ס למל הוכרז בשנת תרמ"ז, עליו חתומים הרבנים ר' יחזקע בארדאק, ר' יוסף זונדל מסלאנפ, ר' נחום בחרמ"א משרוק (הלה היה מכון כנגד ל. א. פראנקל), ומאו החרם החרם השני פעמים:

בשנת תרכ"ב

- " תרכ"ה — ר' משה יהודה ליב, הרב דקופנא.
- " תרכ"ב — ר"מ אויערבאך, הרב מקאליש (נגד הילדסהיימר).
- " תרל"ה — רמ"ל, דוסקין הרב מבריסק.
- " תרנ"ז — דוסקין, ש"ז הרב מלובלין, ר' ש' סלנט.
- " תרס"ז ר' א. ד. רבינוביץ תאומים — (נגד גני-הילדים).
- " תרע"ד — (כנגד ביה"ס העבריים, "עזריה").
- " תרע"ט — (כנגד ביה"ס של 'המורח').
- " תרפ"א — (כנגד ת"ת 'מורח').

והנה קטע ממכתבו:

„ואודות ארץ-ישראל ה' ירחם על אדמתו, כי הרשע הילדסהימר, הוא הסוס ורכב של יצה'ר, אין נכורתו והצלחתו בדרך הטבע, רק שר של עשו רוכב עליו. כל הפושעים אשר קמו ממאה שנים, לא פעלו להחריב הדת והאמונה כמוהו. מי אנכי אשר ישמעו לי בני ארץ-ישראל, אבל הדריג לא ירפה ממלאכתו לכתוב אגרת לשם, כי ה' לא יס'ח להם, אם לא יאספו אספות גדולות להחרים ולנדות את האיש, אשר ישלח ידו בזכור להעמיד צ'לם בעה"ק, עיר ה' שכה, וידעו כי בנפשם, הוא שחלילה אם יפיק הרשע תועה זמנו, עוד מעט ותהיה ירושלים לנדה, טמא טמא יקרא להם ח'ז וכו'".

אבל לא היה מן הצורך להפציר ב'ר' הלל ל"ש, שיצא נגד ר' עזריאל הילדסהימר. הוא התעורר מעצמו במכתביו⁽⁴⁾ לרבני ירושלים הוציא את כל רוחו נגד „השקאלים" ויותר מזה נגד ר' עזריאל הילדסהימר. אותו הוא מכחיר ככל שמות של ננאי. „דרכו היא דרך הטומאה והכפירה". „ומי ששולח את בניו לביה"ם כאילו מכינס אל הכומר, שיזה עליהם מן המים המכונכים" ופונה הוא ביחוד אל הספרדים, שיתרחקו מביה"ם.

אחרים לגמרי הם דברי המהר"ם שיק, גדל-הרכנים וראש המדברים שבימים ההם. גם דבריו מכוונים כנגד ר' עזריאל הילדסהימר, אך הוא לא נועז להזכיר את שמו בקשר עם אותה השאלה, והוא פונה, לפי דבריו, כנגד „הדענקשריפט" של הד"ר גרץ. אמנם „ההשכלה", „השולען", „ההערה" ו„הערס" שנזכרים, אולם אם גם יש כהם צורך בנולה למען תהיה ליהודים שארית בארץ, אין להם זכות קיום בארץ-ישראל. בנידון זה הוא כותב⁽⁵⁾:

„מכתבו קבלתי ותוכו רצוף קונטרס מכתב זכרון מאת ד"ר גרץ ואחוזה מרעיו, סראה עצמו כאוהב וכתוכו משים ארכו לשפוך ב'ח זקלון על אחב'י 'היושבים באה"ק. ופליאה בעיני איך הטא כה'ג את אזנו לקבל לה"ד וכו'...

„והרביעית הנה זה עיקר חזיון החטא שאין להם שוה"ען והם פראים ולגוים הבאים לשם כל היהודים בעיניהם ללעג ולקלס, הנה זה מקור כל דבריהם. ולא אמטין שבעל דעה שלמה ואינו רשע יבזה איש הולך חמים ופועל צדק

„תפקיד חשוב קבל עליו פראנקל. אך לא הוא האיש המוכשר למלאותו, תפקיד לאומי-דתי, ופראנקל איננו לא לאומי ולא דתי. הוא עצמו הרגיש בכך. הוא, שאכל על שולחן הרוון פיאצציסאנו, לא שכח לנשק את המוזהה ככל פעם שבא לבית החכם באשי בירושלים, והיה נזהר לפי דבריו גם לכוך על המזון לפני האכילה ולאחריה.

„בהנהגתו הצליח לרמות את הרב אבולעפיה, שהיה אז חכם-באשי בירושלים. אפס כי חלק גדול מיהודי ירושלים, שמוצאם מאירופא, לא האמינו למעשיו אלו ויתקוממו נגד חפצו, כי אי-אפשר היה להם להסכים, שאיש כמותו ייסד בית-ספר חרדי בירושלים".

„אין אנו יכולים להסכים לתרפות וגרופים, שהסטירן על ראש מר פראנקל. אך למעשה הדין עם האשכנזים, כי המתאה שלהם צודקת ומתאימה אל המציאות. היא אומרת: „לעת עתה זכומן הראשון לא נמצא במסדרו של מר פראנקל מנרעת ושמך-דופי, הוא יעמוד תחת אנשים יראי-אלקים, תורה ילמרו שם, אך במשך הזמן יהפכו את העיקר לטפל ואת הטפל לעיקר והתלמידים יעזבו את דרך-התורה".

„אנו חושבים, שאלמלא הגיש מר פראנקל את ספרו „לירושלים" בתרגום עברי להרב אבולעפיה, במקום לתת לו את „הקול מבשר", כי אז היה מונע ממנו את הסכמתו⁽⁶⁾. מאמר זה נתפרסם גם בהוצאה מיוחדת והוא תופס ספר שלם.

ואולם התנגדות זו כאין וכאפס היא לעומת המלחמה, שקשרו נגד רעיון יסוד בית היתומים בירושלים בשנת תרל"ב. העובדה, שגרץ היה המתחיל בכך, דיה היתה להרגיז את הלבבות, וגם כניסתו של ר' עזריאל הילדסהימר לתוך הועד כחבר פעיל לא הועילה להשקיט את הרוחות. להיפך, כשפרסם ר' עזריאל הילדסהימר קול קורא ב„איווראליט" של הר"ר ליהמן לטובת הענין, מצאו להם בעלי-החוב שעת כושר לגבות את חובם. רבני אונגריה, שזנאו בנפש מאז, התנפלו על הילדסהימר בשצף-קצף. ר' חיים סופר, הרב מסונקאטש, פנה אל ר' הלל ל"ש, הרב סקאליסויא, בבקשה לעורר את רבני ירושלים להחרים ולנדות את הילדסהימר.

(4) מכתביו של ר' הלל ל"ש יצאו בשנת תרל"ג בקונטרס

מיוחד, הנקרא בשם „ספר תוכחת מגולה".

(5) שו"ת מהר"ם שיק, חלק א'.

(6) ואמנם הרב אבולעפיה התחרם על הסכמתו והוציא חרם

מיוחד על ספעלו של פראנקל.

החנוך. שם הוא סוקר במקרה כללית על כל ביה"ס בלא יוצא מן הכלל, ודרך-אנב הוא מזכיר את המלחמות והתרומם כנגדם:

„מי אשר יהיו להכנים את ראשו לשאלת החנוך לא יצא שלם באכריו, והרי הוא כאלו הכניסו לתוך קן של דבורים עוקצים. ומי אשר יעזו לדבר או לחשוב ע"א הצורך להכנים סדרים יעזרו רפאים ושדי שחת. המחזיקים בנושנות מטילים אימה ופחד והם בעצמם קשויים לכלי חת". מצב חנוך הבנים בירושלים מעורר חמלה. התושבים וטובי הרבנים חלים ומרגישים את זה, אך אין כחם לשנות את הדבר. הם עומדים תחת שלטון ולחץ הטוריסטים אשר אינם נרתעים משום דבר. „ככרי לחזק את דברי אזכור עוכרא אחת. לפני אחת עשרה שנה נכנסתי כחבר ועד בית היתומים בירושלים. כשנודע הדבר, קשרו מלחמה נגד המוסד ונגדי. בירושלים הוציאו חרם בשם „להט התורב", עליו היו חתומים 225 איש מירושלים, 45 מחברון, 8 מטבריה ומצפת. ר' שמואל סלנט לא היה בין החתומים. החרם הזה הוא כתב-שמונה אשר אין כמהו לעקור, וכו' נאמר שאפי' יהיו המיסדים גאונים וצדיקים. ואפי' אם תהיה כוונתם לחזק את האמונה, יחול החרם עליהם. ארבעה שבועות אהרי זה הוצא כרוז מלא חרופים וגדופים נגדו. בכרוז זה נאמר: „הניקה אלינו שמועה נוראה, שהר"ר ח' החליט להרחיק את הילדים התמימים מן התורה, והדבר הרע ביותר הוא, שגם ר' עקיבא לעהרען נתן את ידו עמו". בראותי ששיכוחי אל הועד יגדיל את המהומה ויוסף לחלל את כבוד ישראל — יצאתי ממנו".

„יש צורך הכרחי, שבארץ-ישראל יתחנך דור בעל אופי חזק ונאמן-רוח, שיהיה לתפארת לעסנו ולארצנו. הנוער שבארץ-ישראל צריך לדעת את התורה וצריך להיות חדור הכרת-ערכה. הוא מוכרח להיות מצוין בחייו המופתיים עפ"י המצוות המעשיות ועם זה מזוין בהשכלה, לכה"פ בדיעת הלמורים ההכרחיים, למען יהיה מוכשר לעמוד ברשות ע ולא יהיה זקוק לחמיכה — לחלוקה הבזויה. על הנוער להציל את ירושלים ואת כבודה הידור בהשכלתו, בהנהגתו הישרה, בהריצותו ובפועל-כפיו וביראתו הקודמת להכמתו".

בעמדתו החיובית לטובת ביה"ס בארץ-ישראל ובדבריו הנאמרים באומץ-רוח ובנלוי-לב היה ר' עזריאל הילדסהימר דומה לכ"ג וכן דורו, לר' דוד פרידמן מקרלין. ומה שמפליא אותנו אצל שניהם זוהי ההכרה, שביה"ס העברי נועד להיות

ולומר תורה שבכתב ובעל פה ואין למו מכשול אחר רק מה שאין יודע לשון לאומים ושאר מדעים, ההוא יקרא פרא אדם? הרי זה הוא תכלית הברירה וכו'. ואפי' נימא שחסרון ידיעות המדעים עושים אותם ללעג ולקלם, וגם אם אמרו יפה ת"ת עם דרך ארץ, אשרי אדם ספחד משולען בראותנו ונשים לב מה היה מפרג ופ"פ וברמליו וברלין שהיו בלאות חכמים וסופרים שומרי תורה ועכשיו נחקים בעריה ואתם תלוקטו אחד לאחד, מה גרם להם זאת ומי הוא אביהם אבות נזיקין השולען והעלהרעם אשר בילדי נכרים ישפיקו, ואם אמנם אנו במדינותינו צריכים לזה לפעמים עיר ועיר כלשונה למען יוכלו להיות להם שארית בארץ כשאר אומנות. אבל בני אה"ק, שנומקים שמה לעבוד את ה' ולפחדו בציון, שוהלען הגורמים חטאים מי זה אשר יסיתם שיעשו, ואם יש קלים ששולחים את בניהם אל המיסיון לא מחסרון שוהלען ולא מחסרון מזונות, אלא מצר קלות-דעת וחסרון אמונה הם עושים כן. הארכתו בדברים פשוטים מרוב שיחי וכעסי על הדנקשריפמ".

אבל ר' עזריאל הילדסהימר לא ענה על כל החירופים והגידופים האלה. כחובב ציון נאמן הצטער רק „שמחרפיו גרמו לחלול-השם". השקפתו ע"א ארץ-ישראל שונה היתה מהשקפת בני דורו, והוא טביע אותה בדברים אלה: „משאת נפשי כל הימים היא לראות את ירושלים בצורה מזהירה, והיא צריכה להתגשם בפועל וכירי אדם בטרם שיעלה לרצון לפני אבינו שבשמים, לבנות את ירושלים האיריאלית כפי יעודי הנביאים". לפי דעתו נחוצה היה לחנך את בני ירושלים כדי שיהיו ראויים למלא את התפקיד הזה. חס ושלום, שהוא נלהם ביושב הישן. להפך, במשך כל שמונה-עשרה השנה, שישב על כסא הרכנות בעיר איזנשטר שבאונגריה, הצטיין באוסף-הכספים לטובת החלוקה. מדי שנה בשנה שלח לאי 23 אלף זהובים. אך יחד עם זה שאף להכשיר את הדור הצעיר, שיהיה בלתי תלוי בכספי החלוקה. הוא היה גם חבר הועדים השונים שכרוסיה, ששמו להם למטרה ליסד בא"י מושבות, וכל ימיו הרבה בתעמולה ואסף כספים לטובת א"י. מאמרו היפה „שאלת ארץ-ישראל ותולדותיה"⁶ הוא פרי התעמולה הזאת. במאמרו זה, שיצא כאחת-עשרה שנה אחרי יסוד בית היתומים הידוע, הוא מקדיש פרק מיוחד לשאלת-

(6) ספר „עמק ברכה".

וכפי צווק העתים במדינתנו, אשר הרבה מוכרחים לעקור מארצם לחפש טרפם כאשר ימצאו במדינות שונות, הנה היראים דבר ה' והחרדים על דבריו יבחרו לנלות לארץ הקדושה, אשר עכ"פ מצות ישוב בה, והעולים ההם... כחפצם להשיג טרפם מיגיע כפם או מעבודת אדמה או מאומנות או מסחר ידם, מוכרחים הם לחנך את בניהם, דוד העתיד, על דרך שיוכלו להתפרנס מכמו אלה ויצטרכו ללמוד שפה ושאר למודים, וכאשר על קהל האשכנזים רובין החרם הגדול יצרו צעדס לעלות לאה"ק וירחיקו נדוד לאמריקה וכדומה ועיזו תפוג תורה. ומה לעשות?

לדעתי לא חל החרם על אנשי חוץ-לארץ. כי לא היה בכח רבני עיה"ק לאסור על אחיהם מלכא לשכן בעיה"ק. עצתי היא, שיתירו חרם אשר הנהו בלי גבולות וילמדו למורי חול ויטעמו מעץ הרעת ויטנו עיז משניות ת"ח וי"א ויודעי עתים מה לקרב ומה לרחק והמפורזים יבאו אל הר מרום ציון, והניכיהם יתחנכו לתורה ויראת שדי וגם באומנות ובלמודים לחיות גוי אחר בארץ, אשר עליו יאמר כי מי גוי חכם ונבון כגוי הזה..."

ר' שמואל מוהליבר דרש במפגיע מאת רבני ירושלים להסיר את החרם בעל למוד למודי חול ולשונות. שאלת-החנך היתה בדרך כלל קרובה מאד ללבו. במאמריו, שפרסם ב"הלבנון", הוא מדבר הרבה על אודות החנך ויחסו אל תהשכלה היה חיובי בהחלט. באתר ממאמריו אלה הוא שואל: "מדוע זה מאסו בני עמנו בכל מלאכת-יד? אבותינו הראשונים היו עובדי אדמה ורועי צאן; מנדולי חכמי התלמוד ז"ל היו בעלי מלאכות שונות, וכל זה לא האפיל זוהר מעליהם, ונהפוך הוא, כי על חכמתם הרבה נתוספו טהרת הל"ב ומנוחת הנפש. ורק אנתנו, כליוסם חכמה פנינו ללמד את בנינו אומנות. הגם לאכול לחם בלתי מנואל בעושק ותרסית, רק מעמל ומיגיע כפיו — הגם זה לאשמה תחשב? (*).

במקום אחר הוא כותב: "אם כי שושנת החיים אשר בנן החכמה, קוצים וחרולים סביב לה, עכ"ז לא נאמר נואש מלהשיגה, ושוה היא כל עמל ותלאה אשר נסבול למענה, כי כאשר תשיג ידינו למעט אותה על מכוני התורה בכרם ה', אזי תפרח כחכצלת השרון וריחה הטוב ישאפו כל רוזני ארץ,

גורם ישובי חשוב. ואם יחסו של ר' עזריאל הילדסהימר אל החרם היה יחס של בטול, מתוך צער ורוזנו כלפי המחרמים, אין ר' דוד פרידמן תמיד-דעה אתו, מאחר שהוא נגש אל הענין כולו מתוך נקודת-מבט לאומית-כללית ומתוך שאלת אסור והיתר. ר' דוד פרידמן אמנם אינו חושב את היהודים היושבים ברנע הזה בירושלים לתושביה האמתיים, ער כדי שתהיה להם הזכות לחוק חוקים ולתקן תקנות, שיהיה להם חוקף וערך קיים לעתיד, אך האסור שגורו במקומו עומד ומוכרחים לבטלו. לפי דברי ר' עזריאל הילדסהימר תהשכלה היא דבר שבהיתר, והרבר הזה בעיניו בבחינת מושכל ראשון, ולפיכך כשם שאסור להחיר את האסור, כן אסור לאסור את—המותר ור' דוד פרידמן משתדל להוכיח את הרבר מש"ם ופוסקים, ולאחר שקלא וטריא ארוך הוא בא לירי מסקנות אלו⁽⁸⁾:

"הבבלי לא אסר כלל ללמד את בניו שפה זרה. אדרבה, לפי הנראה יש כזה גם מצוה כמו המצוה ללמדו אומנות וכמו שאמר רבי בא"י לשון סורסי למה, או לשון הקדוש או לשון יונית, וכן ר"י שם בבבלי לשון ארמי וכו' והירושלמי אסר מפני החשש שתלמידי אותו האיש שרדפו את היהודים יגלו לרשות שב"י מקימים מצוות בסתר וכמו שהזהירו "אל תתודע לרשות", וכ"ז היה חשש בזמנם — בזמננו אין חשש שכזה, ולכן אין איסור ללמד לבנים שפות המתהלכות בתבלי וידיעות דרכי החשבון ועוד למודים אחרים הנצרכים לדרכי המסחר וחיי אנשים, רק שתהיה תחת השגחת אנשים כשרים וי"ש ומשכילים, שידעו לחנך את הנערים לפי דרכן, וכמה עתות להגביל עיז".

ולאחר שהסיק להלכה, שלמוד שפות זרות ושאר למודים נצרכים, הוא מתחיל למתוח בקורת קשה על החרם. הוא מודה אמנם ש"למיגדר מילתא" מותר אפילו להקל נגד איסור דאורייתא וכ"ש להחמיר, ולרבני ירושלים היתה הזכות לחנך תקנה כזאת, אך לזמן מונבל אבל לא לאסור איסור-עולם.

"בירושלים עיה"ק, שהיא נחשבת של כל ישראל ומשא נפשם אליה, לדעתי נחשבים כל יושבי הגולה כבני עירה, ואין ביכולת היושבים בה לעשות תקנות גדולות על כל הבאים לדון בה בלא הסכם דעתם, ועתה במשך הרב הזה

(7) מאמר "איש האדם מר"ש מוהליבר נדפס בהמשכים ב"הלבנון" שנה עשירית תרל"ד, סוכא ב"ספר שמואל", זכרון להרב שמואל מוהליבר, ערך בידי הרב י"ל הכהן עישמן.

ערבית וצרפתית הן הכרחיות באה"ק, כי ההמון מדבר ערבית וגדולי הממשלה מדברים צרפתית. אמנם לע"ע חליצה לגרום איזה בטול או פחת בכסף החלוקה, ואדרכה עלינו להשתדל שיכוא ויגיע יותר כסף מדי שנה בשנה, כי הכסף המעט הבא כעת לא יספיק רק לדמי דירה. גם עלינו לראות ולהשגיח היטב שהחלוקה תהיה כראוי, היינו לתת להלומדים והזקנים והחלוצים כפי צרכם, ולבעלי מלאכות וכדומה אשר יכולים להתפרנס מסעשה ידיהם לא לישא פנים להם ולא לתת כלל לאלה שאינם צריכים. כללו של דבר אם נשתדל שבני ציון היקרים ידעו לדבר בשפות המדוברות כראוי וגם נשתדל להרחבות בעלי אוסנות ומלאכות שונות ולחלקם בערים שונות, אזי נרים את מצבם הנשמי ונעמידהו על מצב טוב ונכון".*

בהזירות גדולה יותר מדבר הנצי"ב על התנוך. כאחת מתשובותיו¹⁰ הוא מגלה את דעתו בענין זה. הוא חולק אמנם על אלה הסופרים, "שסאז היתה יהודה לקדשו ישראל לגוי לא היה דור פרוץ כעת הזאת. לא כן האמת, כי גם בעת כואנו לאהיק והרבה דורות אחרי כן היה יצר הרע דע"ג שולט ובוקר כתנור ולא היה איש בטוח בעצמו שלא יגיע לע"ז, אם לא שהתנהג בדרך חסירות להטות מחשבותיו תמיד שיהא נוכח ה' דרכו, משא"כ מאז שהתפללו אכה"ג על יצרא דע"ז פרצו את דרך התורה רק בהתגברות מרות רעות ומי שלא היה בו טבע אותן המדות לא היה מסוכן", אבל, הוא מוסיף, "בדור החי שרבו בו אפיקורסות ושבושי דעות, מי שאינו משים אל לבו להזהר הרבה הרי הוא בחזקת מכנה שבמשך הזמן יהיה נגרר אחריהן". "בכל זאת מי שמכיר את בנו מלמודי חול כע"כ גורם שהבן בועט בהוריו והולך בדרך עקלקלות כדי להשיג למודי חול. מוטב איפוא שהדבר יהיה מוטל על הצבור שלא יכריחו את הבנים מלמודי חול, אבל יהא ההשגחה על המורה, אשר יבחרו שלא יסור מדרך התורה וגם צריכים לפנות שקות מרווחות לעסק התורה וזה זה יתקיים בידם"¹¹.

10) שו"ת, משיב דבר, סימן ס"ד.

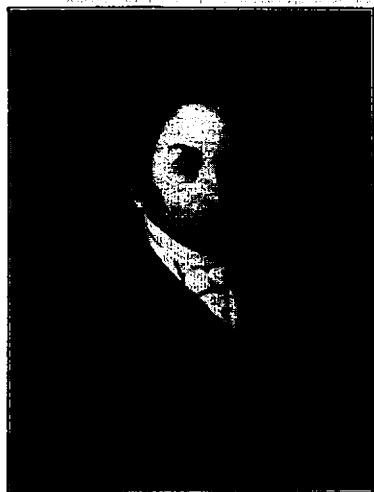
11) שם.

זכרם ה' יהיה לשם ולתהלה. אמנם במה נסיר את הקוצים המעיקים סביב זה? הלא רק בחנוך הטוב, כי הלא ידענו אשר לפני מאות שנים, הרבה מגדולי עמנו היו רופאים, פילוסופים, מורים בבתי החכמה הכוללים, וגם מהם אשר היו רבי המלכה, והתעלו לפקודות גבוהות במשרת המדינה, ועל כל זה היו נאמנים לה' ולתורתו, ומדוע? יען כי התחנכו בחנוך טוב ויראתם קדמה לחכמתם, על כן עמד מעמם במ וריחם לא נמר. ע"כ גם עתה, אם כל איש משכיל ביראת ה' יחנך את בנו על ברכי האמונה הטהורה, וירחיק מאותו אמונת שוא ותפל ויתאמץ לשעת בלבו עסוק עסוק את למודי חוץ ה', אשר בשלהבתיה הטיפו אמרי קדוש ישראל ובשטף רוחם והתלהבות-נפש הריקו גחלי אש להבעיר את לב השומעים למסור ה' ברעות טהורות ומצורפות ומדות נעלות ונשגבות... ואז כאשר יזקין לא יסורו ממנו, כי ההרגל נקשה טבע שני כידוע, אז, אך אז, ילך בטח בדרך החכמה. והתורה והחכמה תתלכדנה אצלו ולא תפרדנה ויהיה לגם עמו"⁹ על מצב התנוך בירושלים הוא מספר במכתבו:

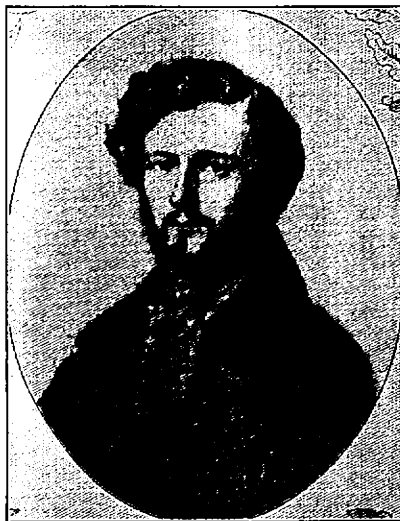
"איך הוא מצב עיה"ק ירושלים ברוחניות ובמה להועיל לה במצבה הנשמי? מצבה ברוחניות טוב מאד ורק חסר מעט תקון. מצאנו בה אנשים לאלפים יראים ושלמים מופלגים גדולים בתורה, צנועים ומתונים ואינם מהקנאים לשם שמים, והם סבלנים צנועים ומעולים, טובי לב, עד כי מסזונותיהם המצומצמות מאד יפרסו לעני. אמנם חסרון גדול יש בירושלים והוא כי יחזיקו לאיסור גמור ללמד שפת ערבית וצרפתית לגברי ישראל, אשר באמת הוא הכרח גדול בזמננו לדעת לשון המדינה, ובפרט בארץ-ישראל אשר שם אין מבינים כלל לשון המדינה, ורובם ככולם הם כאלם לא יפתח פיו, וזאת היא סבה גדולה לבטול המסחר וההכרח לצפות ללחם הקלוקל, לחם החלוקה. ע"כ החובה על גדולי ירושלים אשר דבריהם יהיו נשמעים וגם יש להם דעת בעניני העולם, להשתדל שתתבטל האמונה הזאת שאסור ללמוד את השפה המוכרחת לחיות האדם ופרנסתו, ושתי שפות אלה

9) מכתב זה נדפס בשם "משרת נסיעתי לארצנו הקדושה במספר שמואלי ונעקק משיבת ציון לרא"ו מלוצקו ז"ל.

בית־הספר הראשון בירושלים (ביה"ס לאציל לַמל) בשנת תרמ"ו

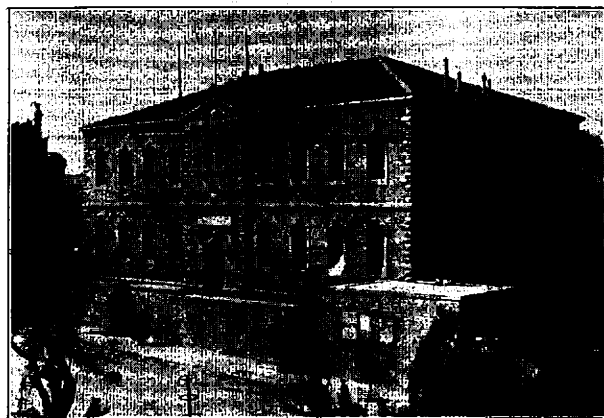
שמעון אציל לבית לַמל

לודויג אוגוסט פראנקל

האשה ליכט־הרץ מאצילי בית לַמל

ביה"ס לַמל, כיום ביה"ס לבנות א' ובנה בשנת תרס"ג

ביה"ס לַמל לפני ע"ב שנים (בסמטא שלפני סמט־המכוא לכותל המערבי)

אספה-היועצור של המנהלה-המרכזית בבריטניה (אפריל 1942)

